Noţiuni de bază

Definiţia 1.1 Fie D o submulţime nevidă a mulţimii $\mathbb{R}$ a numerelor reale, $x_0 \in D$ un punct de acumulare al mulţimii D şi $f : D \to \mathbb{R}$ o funcţie. Spunem că funcţia f are derivată în punctul x_0 dacă există limita (în $\overline{\mathbb{R}}$):

(1.1) $$\lim_{x \to x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}.$$

Dacă funcţia f are derivată în punctul x_0, atunci limita (1.1) se numeşte derivata funcţiei f în punctul x_0 şi se notează cu $f'(x_0)$, sau $\frac{df}{dx}(x_0)$. Aşadar $f'(x_0) = \lim_{x \to x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}$.

Daca funcţia f are derivată in punctul x_0 şi derivata $f'(x_0)$ este finită (adică $f'(x_0) \in \mathbb{R}$), atunci spunem că funcţia f este derivabilă în punctul x_0.

Observaţia 1.2 Problema existenţei derivatei şi a derivabilităţii unei funcţii nu se pune în punctele izolate ale mulţimii de definiţie ale funcţiei f.

Observaţia 1.3 Derivabilitatea unei funcţii într-un punct este o proprietate: funcţia poate fi sau nu derivabilă în acel punct. Derivata unei funcţii într-un punct este un număr (finit sau infinit).

Definiţia 1.4 Fie D o submulţime nevidă a mulţimii $\mathbb{R}$, $f : D \to \mathbb{R}$ o funcţie şi D_0 o submulţime nevidă a lui D.

Spunem că funcţia f are derivată pe mulţimea D_0 (respectiv că funcţia f este derivabilă pe mulţimea D_0) daca funcţia f are derivată (respectiv este derivabilă) în fiecare punct al mulţimii D_0.

Daca funcţia $f : D \to \mathbb{R}$ este derivabilă pe mulţimea de definiţie D, atunci spunem simplu că funcţia f este derivabilă.

Daca funcţia $f : D \to \mathbb{R}$ este derivabilă pe mulţimea $D_0 \subseteq D$, atunci funcţia $\varphi : D_0 \to \mathbb{R}$ definită prin $\varphi(x) = f'(x)$, oricare ar fi $x \in D_0$, se numeşte derivata funcţiei f pe mulţimea D_0 şi se notează cu f'.

Operaţia de obţinere a lui f' din f se numeşte derivarea funcţiei f.

Teorema 1.5 Fie D o submulţime nevidă a mulţimii $\mathbb{R}$, $f : D \to \mathbb{R}$ o funcţie şi $x_0 \in D$ un punct de acumulare al mulţimii D. Dacă funcţia f este derivabilă în punctul x_0, atunci funcţia f este continuă în punctul x_0.

Observaţia 1.6 Dacă funcţia f este derivată infinită în punctul x_0, nu rezultă că f este continuă în acest punct.

Teorema 1.7 Fie D o submulţime nevidă a mulţimii $\mathbb{R}$, $f : D \to \mathbb{R}$ o funcţie şi $x_0 \in D$.

a) Spunem că funcţia f are derivată la stânga în punctul x_0, dacă $x_0 \in (D \cap]-\infty, x_0])'$ şi există limita (în $\overline{\mathbb{R}}$):

(1.2) $$\lim_{x \nearrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}.$$

Dacă funcţia f are derivată la stânga în punctul x_0, atunci limita (1.2) se numeşte derivata la stânga a funcţiei f în punctul x_0 şi se notează cu $f_s'(x_0)$. Aşadar

$$f_s'(x_0) = \lim_{x \nearrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}.$$

Dacă funcţia f are derivată la stânga în punctul x_0 şi derivata $f_s'(x_0)$ este finită (adică $f_s'(x_0) \in \mathbb{R}$), atunci spunem că funcţia f este derivabilă la stânga în punctul x_0.

b) Spunem că funcţia f are derivată la dreapta în punctul x_0, dacă $x_0 \in (D \cap [x_0, +\infty[)'$ şi există limita (în $\overline{\mathbb{R}}$):

(1.3) $$\lim_{x \searrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}.$$

Dacă funcţia f are derivată la dreapta în punctul x_0, atunci limita (1.3) se numeşte derivata la dreapta a funcţiei f în punctul x_0 şi se notează cu $f_d'(x_0)$. Aşadar

$$f_d'(x_0) = \lim_{x \searrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}.$$

Dacă funcţia f are derivată la dreapta în punctul x_0 şi derivata $f_d'(x_0)$ este finită (adică $f_d'(x_0) \in \mathbb{R}$), atunci spunem că funcţia f este derivabilă la dreapta în punctul x_0.

Derivatele $f_s'(x_0)$ şi $f_d'(x_0)$ se numesc derivate laterale.

Observaţia 1.8 Dacă $D=[a,b]$ cu $a,b\in\mathbb{R}$ şi $a<b$, atunci faptul că funcţia $f:D\to\mathbb{R}$ are derivată în punctul a (respectiv în punctul b) revine la aceea că f are derivată la dreapta în punctul a (respectiv la stânga în punctul b).

Teorema 1.9 Fie $a,b\in\mathbb{R}$ cu $a<b$, $f:]a,b[\to\mathbb{R}$ o funcţie şi $x_0\in]a,b[$.

1^0 Dacă funcţia f are derivată în punctul x_0, atunci funcţia f are derivată atât la stânga cât şi la dreapta în punctul x_0 şi

$$f_s^{'}(x_0)=f_d^{'}(x_0)=f^{'}(x_0).$$

2^0 Dacă funcţia f are derivată atât la stânga cât şi la dreapta în punctul x_0 şi $f_s^{'}(x_0)=f_d^{'}(x_0)$, atunci funcţia f are derivată în punctul x_0 şi

$$f^{'}(x_0)=f_d^{'}(x_0)=f_s^{'}(x_0).$$

Teorema 1.10 Fie D o submulţime nevidă a mulţimii $\mathbb{R}$, $f:D\to\mathbb{R}$ o funcţie şi $x_0\in D$.

1^0 Dacă $x_0\in(D\cap]-\infty,x_0])'$ şi funcţia f este derivabilă la stânga în punctul x_0, atunci funcţia f este continuă la stânga în punctul x_0.

2^0 Dacă $x_0\in(D\cap[x_0,\infty[)'$ şi funcţia f este derivabilă la dreapta în punctul x_0, atunci funcţia f este continuă la dreapta în punctul x_0.

Fie $I\subseteq\mathbb{R}$ un interval, $x_0\in\operatorname{int}I$, $f:I\to\mathbb{R}$ o funcţie continuă în punctul x_0 şi $G=\{(x,f(x)):x\in I\}$ graficul funcţiei f.

A) dacă funcţia f are derivată în punctul x_0, atunci:

a) Dacă $f^{'}(x_0)\in\mathbb{R}$ (adică funcţia f este derivabilă în punctul x_0), atunci graficul G al funcţiei f are tangentă în punctul $M_0(x_0,f(x_0))$; tangenta în M_0 la graficul G al funcţiei f are ecuaţia

$$y-f(x_0)=f^{'}(x_0)(x-x_0).$$

b) Dacă $f^{'}(x_0)\in\{-\infty,+\infty\}$, atunci graficul G al funcţiei f are tangentă în punctul $M_0(x_0,f(x_0))$; tangenta în M_0 la graficul G al funcţiei f are ecuaţia $x=x_0$ (tangenta este paralelă cu axa Oy).

B) Dacă funcţia f nu are derivată în punctul x_0, dar există derivatele laterale ale funcţiei f în punctul x_0, atunci:

a) dacă $f_d^{'}(x_0)=+\infty$ şi $f_s^{'}(x_0)=-\infty$, sau invers, atunci punctul $(x_0, f(x_0))$ se numeşte punct de întoarcere al graficului funcţiei f.

b) dacă cel puţin una din derivatele laterale $f_d^{'}(x_0)$ sau $f_s^{'}(x_0)$ este finită, atunci punctul $(x_0, f(x_0))$ se numeşte punct unghiular al graficului funcţiei f.

Teorema 1.11 Fie D o submulţime nevidă a mulţimii $\mathbb{R}$ şi $x_0 \in D$ un punct de acumulare al mulţimii D.

1^0 Dacă funcţiile $f: D \to \mathbb{R}$ şi $g: D \to \mathbb{R}$ sunt derivabile în punctul x_0, atunci funcţia sumă $f+g: D \to \mathbb{R}$ este derivabilă în puncul x_0 şi

$$(f+g)^{'}(x_0)=f^{'}(x_0)+g^{'}(x_0)$$

2^0 Dacă funcţia $f: D \to \mathbb{R}$ este derivabilă în punctul x_0 şi c este un număr real, atunci funcţia $cf: D \to \mathbb{R}$ ete derivabilă în punctul x_0 şi

$$(cf)^{'}(x_0)=cf^{'}(x_0).$$

3^0 Dacă funcţiile $f: D \to \mathbb{R}$ şi $g: D \to \mathbb{R}$ sunt derivabile în punctul x_0, atunci funcţia produs $fg: D \to \mathbb{R}$ este derivabilă în punctul x_0 si

$$(fg)'(x_0)=f'(x_0)g(x_0)+f(x_0)g'(x_0).$$

4^0 Dacă funcţiile $f: D \to \mathbb{R}$ şi $g: D \to \mathbb{R}$ sunt derivabile în punctul x_0, şi $g(x_0)\neq 0$,atunci funcţia cât $f/g: D\setminus\{x \in D: g(x)=0\} \to \mathbb{R}$ este derivabilă în punctul x_0 şi

$$\left(\frac{f}{g}\right)'(x_0)=\frac{f'(x_0)g(x_0)-f(x_0)g'(x_0)}{g^2(x_0)}.$$

Teorema 1.12 Fie D o submulţime nevidă a mulţimii $\mathbb{R}$.

1^0 Dacă funcţiile $f: D \to \mathbb{R}$ şi $g: D \to \mathbb{R}$ sunt derivabile pe mulţimea D, atunci funcţia sumă $f+g: D \to \mathbb{R}$ este derivabilă pe mulţimea D şi

$$(f+g)'(x)=f'(x)+g'(x), \text{ oricare ar fi } x \in D,$$

adică

$$(f+g)'=f'+g'.$$

2^0 Dacă funcţia $f : D \to \mathbb{R}$ este derivabilă pe mulţimea D şi c este un număr real, atunci funcţia $cf : D \to \mathbb{R}$ este derivabilă pe mulţimea D şi

$$(cf)'(x) = cf'(x), \text{ oricare ar fi } x \in D,$$

adică

$$(cf)' = cf'.$$

3^0 Dacă funcţiile $f : D \to \mathbb{R}$ şi $g : D \to \mathbb{R}$ sunt derivabile pe mulţimea D, atunci funcţia produs $fg : D \to \mathbb{R}$ este derivabilă pe mulţimea D şi

$$(fg)'(x) = f'(x)g(x) + f(x)g'(x), \text{ oricare ar fi } x \in D,$$

adică

$$(fg)' = f'g + fg'.$$

4^0 Dacă funcţiile $f : D \to \mathbb{R}$ şi $g : D \to \mathbb{R}$ sunt derivabile pe mulţimea D şi $g(x) \neq 0$, oricare ar fi $x \in D$, atunci funcţia cât $f / g : D \to \mathbb{R}$ este derivabilă pe mulţimea D şi

$$\left(\frac{f}{g}\right)'(x) = \frac{f'(x)g(x) - f(x)g'(x)}{g^2(x)}.$$

adică,

$$\left(\frac{f}{g}\right)' = \frac{f'g - fg'}{g^2}.$$

Teorema 1.13 (teorema de derivare într-un punct a funcţiilor compuse) Fie I şi J două intervale ale mulţimii $\mathbb{R}$, $u : I \to J$ şi $f : J \to \mathbb{R}$. Dacă funcţia u este derivabilă în punctul $x_0 \in I$ şi funcţia f este derivabilă în punctul $y_0 = u(x_0)$, atunci funcţia compusă $f \circ u : I \to \mathbb{R}$ este derivabilă în punctul x_0 şi

$$(f \circ u)'(x_0) = f'(u(x_0))u'(x_0).$$

Teorema 1.14 (teorema de derivare a funcţiilor compuse) Fie I şi J două intervale ale mulţimii $\mathbb{R}$, $u : I \to J$ şi $f : J \to \mathbb{R}$. Dacă funcţia u este derivabilă pe I si functia f este derivabilă pe J, atunci funcţia compusa $f \circ u : I \to \mathbb{R}$ este derivabilă pe I şi

$$(f \circ u)'(x) = f'(u(x))u'(x), \text{ oricare ar fi } x \in I,$$

adică

$$(f \circ u)' = (f' \circ u)u'.$$

Teorema 1.15 (teorema de derivare într-un punct a funcţiei inverse) Fie I şi J două intervale ale mulţimii $\mathbb{R}$, $f : I \to J$ o funcţie bijectivă şi $x_0 \in I$.

Dacă:

(i) funcţia f este derivabilă în punctul $x_0 \in I$;

(ii) $f'(x_0) \neq 0$;

(iii) funcţia $f^{-1} : J \to I$ este continuă în punctul $y_0 = f(x_0)$,

atunci funcţia inversă $f^{-1} : J \to I$ este derivabilă în punctul y_0 şi

$$(f^{-1})'(y_0) = \frac{1}{f'(x_0)}.$$

Teorema 1.16 (teorema de derivare a funcţiei inverse) Fie I şi J două intervale ale mulţimii $\mathbb{R}$, $f : I \to J$ o funcţie bijectivă. Dacă

(i) funcţia f este derivabilă pe I;

(ii) $f'(x) \neq 0$, oricare ar fi $x \in I$,

atunci funcţia inversă f^{-1} este derivabilă pe J şi

$$(f^{-1})(x) = \frac{1}{f'(f^{-1}(x))}, \text{ oricare ar fi } x \in J,$$

adică

$$(f^{-1})' = \frac{1}{f' \circ f^{-1}}.$$

Teorema 1.17 Funcţiile elementare sunt derivabile pe orice interval deschis inclus în mulţimea lor de definiţie.

Avem următoarele reguli de derivare (u este o funcţie derivabilă):

1) $(u^n)' = nu^{n-1}u',\ n \in \mathbb{N}$;

2) $(u^r)' = ru^{r-1}u',\ r \in \mathbb{R}$;

3) $(\ln u)' = u'/u$;

4) $(a^u)' = a^u u' \ln a,\ a > 0,\ a \neq 1$;

5) $(e^u)' = (e^u)u'$;

6) $(\sin u)' = (\cos u)u'$;

7) $(\cos u)' = -(\sin u)u'$;

8) $(\tan u)' = u' / (\cos^2 u)$;

9) $(\cot u)' = -u' / (\sin^2 u)$;

10) $(\arcsin u)' = u' / \sqrt{1-u^2}$;

11) $(\arccos u)' = -u' / \sqrt{1-u^2}$;

12) $(\arctan u)' = u' / (1+u^2)$;

13) $(\mathrm{arc}\cot u)' = -u' / (1+u^2)$.

Adăugăm că dacă u şi v sunt funcţii derivabile şi $u > 0$, atunci funcţia $u^v = e^{v \ln u}$ este derivabilă şi

$$(u^v)' = u^v \left(v' \ln u + v \frac{u'}{u} \right).$$

Definiţia 1.18 Fie D o submulţime nevidă a mulţimii $\mathbb{R}$, $f : D \to \mathbb{R}$ o funcţie şi $x_0 \in D$ un punct de acumulare al mulţimii D. Spunem că funcţia f este derivabilă de două ori în punctul x_0 dacă există o vecinătate U a punctului x_0 astfel încât funcţia f este derivabilă pe $D \cap U$ şi funcţia $f' : D \cap U \to \mathbb{R}$ este derivabilă în punctul x_0.

Derivata lui f' în punctul x_0 se numeşte derivata a doua (sau derivata de ordinul doi) a funcţiei f în punctul x_0 şi se notează cu $f''(x_0)$ sau $f^{(2)}(x_0)$ sau $\frac{d^2 f}{dx^2}(x_0)$.

Dacă funcţia f este derivabilă de două ori în orice punct x al unei submulţimi nevide I a lui D, atunci spunem că funcţia f este derivabilă de două ori pe mulţimea I; funcţia $\varphi : I \to \mathbb{R}$ definită prin $\varphi(x) = f''(x)$, oricare ar fi $x \in I$ se numeşte derivata a doua (sau derivata de ordinul doi) a funcţiei f pe mulţimea I şi se notează cu f'' sau $f^{(2)}$ sau $\frac{d^2 f}{dx^2}$.

Funcţia $f : D \to \mathbb{R}$ se numeşte derivabilă de n ori ($n \in \mathbb{N}, n \geq 2$) în punctul x_0 dacă există o vecinătate U a punctului x_0 astfel încât funcţia f este derivabilă de ($n-1$) ori pe $D \cap U$ şi funcţia $f^{(n-1)} : D \cap U \to \mathbb{R}$ este derivabilă în punctul x_0.

Derivata lui $f^{(n-1)}$ în punctul x_0 se numeşte derivata a n-a (sau derivata de ordinul n) a funcţiei f în punctul x_0 şi se notează cu $f^{(n)}(x_0)$ sau $\frac{d^n f}{dx^n}(x_0)$.

Dacă funcţia f este derivabilă de n ori în orice punct x al unei submulţimi nevide J al lui D, atunci spunem că funcţia f este derivabilă de n ori pe mulţimea J; funcţia $\psi : J \to \mathbb{R}$ definită prin $\psi(x) = f^{(n)}(x)$, oricare ar fi $x \in J$ se numeşte derivata a n-a (sau derivata de ordinul n) a funcţiei f pe mulţimea J şi se notează cu $f^{(n)}$ sau $\frac{d^n f}{dx^n}$.

Prin convenţie, se defineşte derivata de ordinul zero, $f^{(0)}$, ca fiind funcţia f şi derivata de ordinul întâi, $f^{(1)}$ ca fiind derivata f'. Se scrie uneori f''' în loc de $f^{(3)}$, f^{iv} în loc de $f^{(4)}$ ş.a.m.d.

Dacă funcţia $f : D \to \mathbb{R}$ este derivabilă de ordinul n, pentru fiecare $n \in \mathbb{N}$, pe mulţimea $L \subseteq D$, atunci se spune că funcţia f este indefinit derivabilă pe mulţimea L.

Are loc următoarea afirmaţie:

Teorema 1.19 Funcţiile elementare sunt indefinit derivabile pe orice interval deschis inclus în mulţimea lor de definiţie.

Teorema 1.20 (formula lui Leibniz relativă la derivata de ordinul n a produsului a două funcţii) Fie I un interval din $\mathbb{R}$ şi $f, g : I \to \mathbb{R}$ două funcţii derivabile de n ori pe I. Atunci funcţia produs fg este derivabilă de n ori pe I şi

$$(fg)^{(n)}(x) = \sum_{k=0}^{n} C_n^k \cdot f^{(n-k)}(x) \cdot g^{(k)}(x), \forall x \in I .$$

adică

$$(fg)^{(n)} = \sum_{k=0}^{n} C_n^k \cdot f^{(n-k)} \cdot g^{(k)} .$$

Teorema 1.21 Numărul real x_0 este rădăcină de ordinul k a funcţiei polinomiale P dacă şi numai dacă

$$P(x_0) = P'(x_0) = ... = P^{(k-1)}(x_0) = 0, \ \ P^{(k)}(x_0) \neq 0.$$